

and inadequate provision of environmental training for future designers; requirements of continuing environmental training and its fragmentation when it is provided in educational process; social needs of design environmental training and its insufficient implementation.

Ecological design is proved to reflect trends of human society, its development and it is aimed to solve environmental problems by changing approach to the design process. It has been determined that forming and development of environmental component in design training should be analyzed in the terms of humanistic, cultural, integrative, active, creative and synergistic approaches.

The research is based on scientific principles, system of views on history, objectivity, cultural adequacy, national and universal unity, relationships of theory and practice and also on education and self-education. Development of environmental ideas in design education is considered to be a logical objective process.

Keywords: ecological education, continuing education, theory, methodology, practice, the end of the XX-th – the beginning of the XXI-st century, design, designer, ecological design, continuing ecological training, higher educational establishment.

УДК 37.091.3

Стукаленко З. М.*

ПОГЛЯДИ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ Х – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ НА ТОЛЕРАНТНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ОТОЧУЮЧИХ ЯК ПОТРЕБУ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджено погляди представників української філософсько-педагогічної думки Х – початку ХХ століть на проблему виховання толерантності та її роль у формуванні загальнолюдських моральних цінностей. Наголошено, що найсуттєвішою рисою української філософської думки зазначеного періоду є пріоритетність формування культури, толерантності як духовного фундаменту особистості. У статті обґрунтовано педагогічну спадщину філософів-просвітителів, зокрема: філософів-педагогів Княжої доби та Козаччини; представників українського бароко (Ярослав Мудрий, Петро Могила, Кирило Стеценко, Костянтин Ушинський, Павло Чубинський, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Леся Українка, Іларіон Київський, Феодосій Печерський, Петро Могила, Григорій Сковорода, Василь Сухомлинський, Яків Ковельський).

Ключові слова: толерантність, ретроспектива, виховання, особистість, ідеї гуманізму, філософи-просвітителі, загальнолюдські моральні цінності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства виховання на ідеях толерантності набуло особливої актуальності. В умовах динамічно розвивального соціуму толерантність стала певним своєрідним фундаментом для побудови системи міжособистісних, соціальних, міжнародних стосунків. Актуальність цієї проблеми як суспільного явища детермінується посиленнями процесами глобалізації світового цивілізаційного процесу. У зв'язку з цим на перший план висувуються цінності й принципи, необхідні для загального виживання та вільного розвитку, такі, як: етика, стратегія ненасильства, ідея терпимості до чужих поглядів і позицій, цінностей, культури та ін. Тому толерантність повинна віддзеркалювати норму соціального життя та є найважливішим утворенням духовного світу особистості, а отже, є основною складовою духовних цінностей.

Розбудова сучасної української теорії дидактики та виховання неможлива без найцінніших надбань вітчизняної та світової педагогічної скарбниці, без плідних ідей вітчизняних педагогів-новаторів. У ракурсі нашого дослідження виникає необхідність історико-генетичного аналізу проблеми, визначення етапів становлення толерантності як педагогічної проблеми. Тому ми й звертаємося до педагогічної спадщини філософів-просвітителів періоду Х – початку ХХ століть, адже ідеї великих педагогів не втратили своєї актуальності й нині, у ХХІ столітті.

* © Стукаленко З. М.*

Проблема толерантності знаходить належне місце в наукових дослідженнях та є предметом уваги досить широкого кола дослідників. Серед учених різних країн, які суттєво вплинули на розвиток проблеми толерантності, слід відзначити Ж. Бастида, П. Кінга, Б. Уільяма. Різні аспекти формування толерантності школярів та студентів у закладах освіти розглядаються в дисертаційних дослідженнях Б. Ананьєвим, О. Асмоловим, Т. Алексеєнко, О. Безпалько, В. Бочаровою, Р. Валітовою, Ю. Васильковою, Б. Гершунським, О. Гривою, Я. Довгополовою, Л. Завірюхою, В. Зорько, В. Калошиним, О. Карякіною, І. Ключником, В. Козловим, Е. Койковою, Л. Колобовою, Д. Колосовим, Н. Кругловою, В. Лекторським, А. Мудрик, М. Перепелициною, А. Петрицьким, А. Погодіною, І. Пчелинцевою, Т. Сенюшкиною, О. Сербенською, В. Скураївським, Г. Солдатовою, О. Сухомлинською, У. Тишковим, Ю. Тищенко, Ю. Тодорцевою, В. Трощанським, В. Шаліним, О. Швачко. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження вищезазначених науковців.

Метою статті є дослідження розвитку толерантності Х – початку ХХ століть української філософсько-педагогічної думки як потреби виховання особистості.

Низка документів ЮНЕСКО пропагує постійне зростання вимог щодо якості професійної сфери діяльності фахівців з урахуванням особливих якостей сучасної моделі майбутнього вчителя нової генерації. Тому усвідомлення себе в певній професії передбачає у вихователів будь-якої сфери особливої якості – толерантності, у якій, по суті, інтегруються всі важливі ціннісні орієнтації майбутнього вчителя [3]. Тож, толерантність, визначається інтегральною характеристикою, яка актуалізує поняття взаємодії викладача-студента у професійній діяльності засобами демократії, гуманізму та рівноправності.

Аналізуючи накопичені дані світової та вітчизняної наукової літератури, усвідомлення виміру толерантності відбувається на усіх рівнях суспільства – макросоціальному (соціетальний) і мезосоціальному (рівні міжособистісних відносин). Тому феномен «толерантність» в реаліях сьогодення привертає увагу дослідників галузей різних наук та обґрунтовано в працях видатних філософів, письменників, соціологів, політологів, педагогів та психологів. Сучасна довідникова література пропонує широку палітру визначення поняття феномена «толерантність». Зауважимо, що вперше слово «толерантність», відповідно до французького енциклопедичного словника Ларусса згадується у 1361 році та набуло значення «як здатність терпіти біль» [15, с. 167]. В «Толковом словаре русского языка» В. Даля толерантність від лат. *tolerantia* означає «терпіння», що трактується як «терпимий» [2, с. 403]. «Соціологічний енциклопедичний словник» дає дещо розгалужений відтінок змісту толерантності, а саме: як «терпимість до чужого способу життя, звичаїв, поведінки, думок, почуттів, вірувань, ідей; відсутність або послаблення реагування на несприятливі фактори, в разі зниження чуттєвості до їх дії» [9, с. 370]. «Український педагогічний словник» інтерпретує толерантність як «терпимість до чужих думок та вірувань» [12, с. 332]. У німецько-російському двотомному словнику феномен «*tolerant*» лаконічно визначено як «терпимий». Філософи інтерпретують толерантність як готовність стало і з гідністю сприймати особистість або річ. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» толерантність трактується як «ознака впевненості в собі й усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознака відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншою точкою зору і не запобігає духовній конкуренції» [13, с. 642]; а в етичному словнику – як «терпіння, терпимість, витримка, готовність до примирення» [6, с. 402].

Аналіз досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених виявив неоднозначність та різні смислові відтінки у визначенні змісту поняття «толерантність», як-от: *tolerancia* (з іспан.) – здатність визнавати відмінність від власних ідей чи помислів; *tolerance* (з франц.) – ставлення, під час якого людина визнає, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж вона сама; *tolerance* (з англ.) – готовність бути терплячим; *kuan rong* (з китайської) – дозволяти, приймати, бути по відношенню до інших милосердним; *تحمل*

(з перського) – терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення; *tasamul'* (з араб.) – прощення, милосердя, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до інших.

Теорія сучасного наукового знання виокремлює різні підходи щодо розуміння феномену «толерантність», причиною яких є різноманітні й позбавлені єдності контексти у визначенні його сутності, які мають різні смислові відтінки. Так, з точки зору медико-біологічного контексту, науковці під толерантністю розуміють, з одного боку, адаптацію організму до несприятливих впливів середовища, а з іншого, витривалість організму до болю, тобто здібність переносити біль, ліки та інші несприятливі фактори. У екологічному розумінні значення «толерантність» є не що інше, як пластичність – «здатність організмів витримувати відхилення чинників середовища від оптимальних для них та переносити несприятливий вплив того або іншого фактора середовища» [12].

Тому цілком імовірно стверджувати, що укладачів різних за напрямами словників інтерпретують феномен «толерантність» як терпимість до способу життя, думок, почуттів іншої людини, поваги до прояву індивідуальності, сприйняття та розуміння культур різних народів світу.

Історико-хронологічний підхід щодо сутності толерантності, який покладено в основу нашого дослідження ретроспективі, уможлиблює розглянути логіку розвитку ідей філософів-педагогів Княжої доби та Козаччини (X–XVIII ст.) (Ярослав Мудрий, Іларіон Київський, Феодосій Печерський, Петро Могила, Григорій Сковорода, Яків Ковельський та ін.).

Козацька доба – це час, пов'язаний з традиціями Княжої доби та із західно-європейськими ідеями гуманізму, на які впливали соціально-культурні процеси української ментальності. Основні педагогічні ідеї найвідоміших представників українського бароко втілювалися в систему поглядів на світ, розробку натурфілософії. Втілення української ментальності найяскравіше розкрилося в діяльності Києво-Могилянської академії, найвідомішим представником якої є Г. Сковорода (1722–1794).

У філософській спадщині Г. Сковороди толерантні ідеї гуманізму визначаються джерелом людського щастя. «Любов виникає з любові, коли хочу, що б мене любили, я сам першим люблю»; «Не все те неправильне, що тобі незрозуміле», – наголошував Г. Сковорода [5]. Так, основні здобутки філософа-просвітителя, з погляду сучасного гуманістичного розуміння толерантності, лежать у царині індивідуальної етики, у толерантності як складовій цілісної особистості, тоді як соціальне розв'язання проблеми толерантності залишається ще досить абстрактним. Філософ високо цінував науку словесного спілкування учителя з учнем, вбачаючи в слові силу, «що може засівати голову дитини добрими знаннями й любов'ю, а може розлити в дитячій душі зміїну отруту й мучити її» [10, с. 206].

Слід визнати, великою заслугою просвітителя є розкриття принципу розуміння вихователем думок, переживань та прагнень дитини, віру в благородне особистісне начало та силу виховання. За Г. Сковородою, цей принцип реалізується лише за умови, коли вихователь виявлятиме високу чуйність і повагу до вихованця. Головним для педагога є пізнання і вдосконалення природних здібностей кожної людини. Своїми поглядами Г. Сковорода був схожий на давньогрецьких філософів, твори яких він добре знав. У переконаннях філософ часто посилався на Аристотеля, Епікура, Ксенофонта, Платона. Але особливо близьким йому за духом був образ давньогрецького мудреця Сократа. Українському філософу притаманні такі риси, як чесність і справедливість, постійний пошук істини, презирство до так званого «здорового глузду», непохитне обстоювання духовної свободи й розвинене почуття внутрішнього обов'язку, неухильне моральне та інтелектуальне самовдосконалення, висловлене у гаслі «пізнай самого себе». Тому не дивно, що сучасники називають Г. Сковороду «українським Сократом». Сьогодні його ідеї про «сродну працю», «рівну нерівність», самопізнання, самообмеження є досить актуальними.

Зважаючи на це, толерантність як новоевропейська універсалія сьогодення сягає своїми витокami сформульованої в античній думці та в християнстві ідеї терпимості

як моральних чеснот людини, так і особливого етичного принципу, певної моделі взаємин між ними. Педагогічні ідеї як закономірності щасливого життя Г. Сковорода прагнув донести до свідомості кожної людини, збагативши вітчизняну філософію гуманістичними ствердженнями толерантного спрямування.

Представники Просвітництва ХІХ ст. (О. Барвінський, М. Леонтович, М. Максимович, І. Нечуй-Левицький, М. Пирогов, К. Стеценко, К. Ушинський, І. Франко, П. Чубинський, Т. Шевченко та ін.) декларують гармонійний розвиток особистості на засадах патріотизму, гуманізму, моралі й толерантності.

Яскравим представником релігійної толерантності виступає Т. Шевченко (1814–1861). Світогляд поета пройнятий антропоцентризмом, де точкою дотику в цьому плані, окрім багатьох інших ознак, виступає толерантність. Т. Шевченко вказує на рівність кожної людини перед Богом, незалежно від соціального становища. Досліджуючи його творчу спадщину, потрібно відзначити, що в ній не простежується агресія стосовно будь-яких конфесійних упереджень. Поєми «Неофіти», «Єретик» констатують факт віротерпимості Кобзаря. Як відомо, серед його друзів були люди різних віросповідань (К. Брюллов, В. Штернберг, Шмідт, Фіцтум, Йоакім та ін.), і Т. Шевченко доволі прихильно до них ставився, у тому числі й до представників етнічно чужих для українців та конфліктувальних з ними конфесій (католицизму, ісламу, іудейзму) [10]. Його літературна спадщина сповнена педагогічних повчань, пробуджувала національну свідомість, любов, терпіння, переживання, вічне почуття кохання.

В українській філософсько-педагогічній думці народне життя, його мова, історія, культура, народознавство, мистецтво, наука, етнографія завжди співіснували в тісній взаємодії з найновішими вимогами й досягненнями світової філософської думки. Тому імператив Т. Шевченка: «І чужого научайтесь й свого не цурайтесь» [14] є універсальною формулою змістовної парадигми української педагогічної думки толерантного спрямування. Такою вона пройшла всіма сходами історичної еволюції й постає перед суспільством сьогодні.

Варто зазначити, що поетичне слово Т. Шевченка розкриває високі моральні цінності нашого народу: чесність, людяність, патріотизм, незламність, відданість, котрі у всій своїй палітрі цілком відповідають характеристиці толерантного світобачення українців.

Отже, релігійні погляди поета сприяли розвитку міжнаціональної толерантності, формуванню почуття власної гідності, поваги до віросповідань різних народів незалежно від їхньої соціальної належності, національності, раси, культури.

Певний внесок розробки проблеми толерантності як духовної сутності особливості зробили відомі українські філософи другої половини ХІХ – початок ХХ століть, з-поміж яких: М. Драгоманов (1841–1895), І. Франко (1856–1916) та Л. Українка (1871–1913). Найсуттєвішою рисою філософії М. Драгоманова є те, що він пріоритет надавав загальнолюдським цінностям, формуванню загальнолюдської культури, толерантності як духовного фундаменту особистості. Філософія І. Франка декларує заповіді любові до Батьківщини, людства в цілому, ідеї яких ґрунтуються у сфері різноманітності, «яка робить людей несхожими, цікавими і цим дає людям основу для їхньої єдності, для братерства і любові» [11], що уможливлює констатувати сенс толерантності.

Л. Українка будує філософію пошуку синтезу вічних проблем і сучасних запитів. Письменниця закликала українську громадськість збудитися від інертності, малюючи в різючих образах жахливі картини поразки, що є наслідком байдужості до голосу правди та відсутності толерантної поведінки.

Безцінний внесок у розробку проблеми виховання толерантності зробив В. Сухомлинський (1918–1970), котрий гуманістичними ідеями сформував нову концепцію виховання та навчання особистості. Постулатами етичної поведінки педагога є повага до вихованців, серед яких виразно відчутна активна позиція педагога проти терпимого ставлення до зла: «Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману,

несправедливості. Будь непримиримим до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям» [8, с. 170].

У працях В. Сухомлинського порушено чимало проблем, які хвилювали сучасну школу, тому він успішно поєднував практичну роботу в школі та наукову діяльність. Він є автором багатьох монографій, методичних посібників і статей, у яких викладено новаторські погляди на зміст, форми і методи виховання, навчання рідної мови у школі. Найбільш відомими із них варто назвати наступні: «Виховання колективізму у школярів» (1956), «Духовний світ школяра» (1961), «Моральний ідеал молодого покоління» (1963), «Павлицька середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970), «Методика виховання колективу» (1971), «Як виховати справжню людину» (1975), «Батьківська педагогіка» (1978), «Серце віддаю дітям» (1978), «Листи до сина» (1979), «Сто порад вчителю» (1981), «Книга про любов» (1983). Праці видатного педагога перекладені багатьма мовами світу – чеською, болгарською, угорською, китайською, японською, німецькою, польською, монгольською. Яскрава самотня думка видатного педагога, виражена в особистій практичній учительській та виховній роботі, віднесена до теоретичних узагальнень, послужила розвитку демократичних та гуманістичних засад у педагогіці. Спадщина Василя Сухомлинського є цінним внеском у вітчизняну та світову скарбницю педагогічної думки.

На думку В. Сухомлинського, учень завжди бере приклад з учителя. Педагог своєю поведінкою, відвертістю, щирістю в розмові запалює в душі вихованця вогник любові. «Життя переконує, що вихованець – дзеркало вихователя. Мистецтво й майстерність виховання полягають у тому, щоб уміти бачити себе в образі вихованця, в тій істоті, що мислить, відчуває, переживає, істоті, яку ми творимо з маленької дитини», – уважає науковець [7, с. 559]. У своїй праці «Як виховати справжню людину» вперше у вітчизняній педагогіці автор глибоко розкриває сутність понять, як гідність, людяність, тактовність, відповідальність, терпимість, патріотизм. Отже, в основі поглядів В. Сухомлинського є гуманістичні ідеї толерантності, на яких ґрунтуються загальнолюдські моральні цінності. Основним змістом особистісного виміру толерантності є, перш за все, відповідна ціннісно-сміслова система моральних якостей, ядром якої слугують цінності поваги людини, цінності прав і свобод людини та рівноправності людей по відношенню до базових питань, до вибору світогляду і життєвої позиції.

Виходячи із вищезазначеного, ми робимо висновок, що толерантність – продукт історичного розвитку філософського мислення. Філософи ставили завдання розгляду сутності «толерантності» як терпіння в рамках своїх моральних парадигм і визначали його як властивість і здатність до подолання зовнішнього впливу і внутрішніх переживань. Толерантність визначається як світоглядна позиція індивіда і одна з ключових цінностей суспільства, що формувалося упродовж століть, і цей процес триває дотепер.

Отже, характеризуючи витоки толерантності Х – початку ХХ століть в українській філософії, ми можемо констатувати факт існування філософії духу як домінантного етико-морального її спрямування, а сама толерантність виступає як неодмінна першооснова гуманізації освітнього процесу та потреба у вихованні особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш широкому дослідженні загальної системи толерантності та професійної толерантності майбутнього вчителя музичного мистецтва з урахуванням її різних складових, механізмів та чинників; подальшій розробці методичного інструментарію вимірювання професійної толерантності як багаторівневого феномену.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. – С. 26.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. – М., 1998, – С. 4472.

3. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на її 28-й сесії в Парижі 16 листопада 1995 року. – 14 с.
4. Макаренко А. С. Избранные произведения : в 8-ми т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
5. Пісоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди / В. Пісоцький // Людина і світ. – 1999. – № 10. – С. 49-51.
6. Словарь по этике / Под ред. А. А. Гусейнова и И. С. Кона. – 6-е изд. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 149-918.
8. Сухомлинський В. О. Про виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 55-208.
9. Социологический энциклопедический словарь / Под ред. Г. В. Осипова. – М. : Норма, 1998. – 480 с.
10. Українська педагогіка в персоналіях : кн. 1: навч. посібник / За ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 624 с.
11. Український педагогічний словник / Під ред. С. У. Гончаренка. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.
12. Філософія освіти : навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенка, І. Предборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / Під ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
14. Шевченко Тарас Григорович. Зібрання творів : у 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 348-354, 737-740.
15. Dictionnaire etymologique. Larousse. Paris, 1964. – С. 17.

Стукаленко З.М.

ВЗГЛЯДЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ УКРАИНСКОЙ ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ
X – НАЧАЛА XX ВЕКОВ НА ТОЛЕРАНТНОЕ ОТНОШЕНИЕ К ОКРУЖАЮЩИМ
КАК ПОТРЕБНОСТЬ ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ

В статье исследованы взгляды представителей украинской философско-педагогической мысли X – начала XX веков на проблему толерантности и ее роль в формировании общечеловеческих моральных ценностей. Отмечено, что существенной чертой украинской философской мысли указанного периода является приоритетность формирования культуры, толерантности как духовного фундамента личности. В статье обосновано педагогическое наследие философов-просветителей, в частности: философов-педагогов Княжеской эпохи и Казачества; представителей украинского барокко (Ярослав Мудрый, Петр Могила, Кирилл Стеценко, Константин Ушинский, Иван Франко, Петр Чубинский, Тарас Шевченко, Михаил Драгоманов, Леся Украинка, Илларион Киевский, Феодосий Печерский, Петр Могила, Григорий Сковорода, Василий Сухомлинский, Яков Ковельский).

Ключевые слова: толерантность, ретроспектива, воспитание, личность, идеи гуманизма, философы-просветители, общечеловеческие нравственные ценности.

Stukalenko Z. M.

VIEWS OF REPRESENTATIVES OF UKRAINIAN PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL
THOUGHT OF THE X-TH – THE BEGINNING OF XX-TH CENTURIES ON TOLERANT ATTITUDE
TOWARDS PEOPLE AS NEED OF UPBRINGING OF PERSONALITY

In the article the views of representatives of Ukrainian philosophical and educational thought of the X-th – the beginning of the XX-th centuries on the essence of tolerance and its role in shaping of common to all mankind moral values are done. It is emphasized that the main feature of Ukrainian philosophical thought of that period was the priority of forming of culture and tolerance as spiritual foundation of individuality. In the article pedagogical legacy of philosophers-enlighteners, including philosophers of the Middle Ages and teachers of Cossacks; representatives of Ukrainian Baroque (Yaroslav the Wise, K. Stetsenko, K. Ushynskiy, I. Franko, P. Chubynskiy, T. Shevchenko, M. Drahomanov, I. Franko, L. Ukrainka, V. Sukhomlynsky and others) is shown.

We conclude that tolerance – the product of historical development of philosophical thought.

Philosophers have set the task considering nature of «tolerance» as to be patient and they have defined it as a property and an ability to overcome external influences and internal experiences. In the perspective of our study it is necessary to note historical and genetic analysis of problem, determining stages of tolerance as a pedagogical problem. So we turned to pedagogical heritage of philosophers-enlighteners of the period from the X-th to the beginning of the XX-th centuries, because the idea of great teachers of the past was not to lose their relevance today, in the XXI-st century. Tolerance is defined as worldview of individuality and one of key values of society.

Keywords: tolerance, retrospective, upbringing, personality, ideas of humanism, philosophers-enlighteners, common to all mankind moral values.

Рецензент: Кохановська О.В.

УДК 37.013.42

Султанова Н. В.*

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено ретроспективу проблеми розвитку системи виховання дітей з особливими освітніми потребами в Україні першої половини ХХ століття, визначено історичні витоки та простежено еволюцію ідеї соціального виховання «важких у виховному розумінні» дітей. Схарактеризовано внесок громадських діячів, діячів освіти в розробку теоретичних засад виховної системи досліджуваного періоду. Розглянуто зміст нормативно-правових документів щодо виховання соціально вразливих категорій дітей та вплив на реформування вітчизняної системи виховання соціально-політичних і соціально-економічних реалій життя. Здійснено аналіз сутності особливих освітніх потреб «важких» дітей.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, виховання, педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами, спеціальна освіта, соціальні заклади, соціальне виховання.

Необхідність здійснення цілеспрямованого виховання найбільш незахищених верств населення, і насамперед дітей як майбутнього суспільства, є найважливішим завданням у забезпеченні перспектив розвитку вітчизняної педагогічної науки. Динамізм державотворчих процесів другої половини ХХ століття надає особливого значення створенню та забезпеченню для повноцінної соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами сприятливих та відповідних умов. Вхідження таких дітей в суспільство на паритетних началах уможливується шляхом їх включення в систему освіти. Проте реформація політичного та правового устрою в Україні першої половини ХХ століття констатувала неспроможність соціальних інституцій та урядових установ у питаннях докорінного подолання таких проблем, як соціальне сирітство, педагогічна та соціальна занедбаність, бездоглядність, важковиховуваність, дезадаптованість, девіації неповнолітніх і низький рівень навчальних досягнень дітей.

Актуалізація виховання «важких» і занедбаних у виховному розумінні дітей підкреслюється необхідністю реалізації їх «особливих» освітніх потреб. Посилення пріоритету їх забезпечення шляхом сучасних педагогічних технологій зумовлює необхідність вивчення та узагальнення теоретичного доробку і практичних надбань у галузі виховання дітей з особливими освітніми потребами з досвіду минулих століть.

Так, наукові розвідки в галузі вирішення проблем дитячої важковиховуваності, занедбаності та вразливості знаходять практичну реалізацію в ХІХ ст., пов'язану з появою виховних закладів, притулків, колоній та установ реабілітаційного спрямування. З кінця ХІХ ст. увага Міністерства народної освіти зосереджується на соціально та педагогічно занедбаних дітях, а також учнях з обмеженими

* © Султанова Н. В.